

MARG'ILON HUNARMANDCHILIGIDA ISHLATILADIGAN ASOSIY TERMINLAR VA ULARNING KELIB CHIQISHI

Abdusamad Abdumalikov

Alfraganus universiteti o'zbek tili va adabiyoti

mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

zulfimalik1996@gmail.com

ORCID iD: 0009-0002-9136-3087

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada Marg'ilon hunarmandchiligida ishlatiladigan asosiy terminlar va ularning kelib chiqishi tahlil qilinadi. Marg'ilon shahri Farg'ona vodiysining eng qadimiy va madaniy markazlaridan biri sifatida o'zining hunarmandchilik an'analari va san'ati bilan mashhur. Maqolada ipakchilik, gilamchilik, zargarlik, yog'och o'ymakorligi kabi hunarmandchilik tarmoqlariga oid terminlar va ularning kelib chiqish tarixi batafsil tahlil qilinadi. Shuningdek, bu atamalarning tarixiy, madaniy va iqtisodiy o'zaro ta'sirlar asosida shakllanganligi ko'rsatiladi. Maqolada terminlar va ularning tarixi orqali Markaziy Osiyo madaniyatining rivojlanish jarayoni hamda uning global aloqalari ham yoritiladi.

Kalit so'zlar: Marg'ilon hunarmandchiligi, ipakchilik, gilamchilik, zargarlik, yog'och o'ymakorligi, terminlar, tarixiy kelib chiqish, madaniy aloqalar, Farg'ona vodiysi, Markaziy Osiyo madaniyati.

Аннотация: В данной научной статье анализируются основные термины, используемые в ремесленном искусстве Маргилана, и их происхождение. Город Маргилан, как один из древнейших и культурных центров Ферганской долины, известен своими ремесленными традициями и искусствами. В статье подробно рассматриваются термины, связанные с ткачеством, ковровым производством, ювелирным делом и резьбой по дереву, а также их происхождение. Также подчеркивается, что эти термины сформировались под влиянием исторических, культурных и экономических взаимосвязей. Через изучение терминов и их происхождения рассматривается процесс развития культуры Центральной Азии и ее глобальные связи.

Ключевые слова: Ремесленные искусства Маргилана, шелководство, ткачество, ювелирное дело, резьба по дереву, термины, историческое происхождение, культурные связи, Ферганская долина, Культура Центральной Азии.

Annotation: This scientific article analyzes the main terms used in Margilan handicrafts and their origins. Margilan, as one of the ancient and cultural centers of the Fergana Valley, is famous for its handicraft traditions and arts. The article provides a detailed analysis of the terms related to silk production, carpet weaving, jewelry, and wood carving, as well as their historical origins. Additionally, the article

emphasizes that these terms were shaped by historical, cultural, and economic interconnections. Through the study of these terms and their origins, the article sheds light on the process of cultural development in Central Asia and its global interactions.

Keywords: Margilan handicrafts, silk production, carpet weaving, jewelry, wood carving, terms, historical origins, cultural connections, Fergana Valley, Central Asian culture.

Marg‘ilon shahri Farg‘ona vodiysining qadimiy va madaniy markazlaridan biri hisoblanadi. Bu shahar o‘zining uzoq tarixiy o‘tmishiga, o‘ziga xos hunarmandchilik an‘analari va san‘ati bilan mashhur. Marg‘ilonda yaratilgan mahsulotlar, ayniqsa, ipakchilik, gilamchilik, zargarlik, temirchilik va yog‘och o‘ymakorligi kabi turli hunarmandchilik turlarida ishlatiladigan maxsus terminlar va ularning kelib chiqishi nafaqat Mahalliy madaniyatni, balki xalqaro ta’sirlarni ham aks ettiradi. Mazkur maqolada Marg‘ilon hunarmandchiligida ishlatiladigan asosiy terminlar va ularning kelib chiqishi, o‘tmishdagi madaniy va iqtisodiy aloqalar bilan bog‘liq jihatlari tahlil qilinadi.

Marg‘ilon hunarmandchiligining tarixi. Marg‘ilon shahri hunarmandchilik va savdo markazi sifatida qadimdan rivojlanib kelgan. O‘zining ipak ishlab chiqarish bilan bog‘liq ravnaq topganligi sababli, bu yerda ko‘plab hunarmandlar turli xil mahsulotlar yaratishgan. Shahar o‘zining to‘qimachilik va gilamchilik san‘ati bilan mashhur bo‘lib, dunyoning turli burchaklariga eksport qilinadigan mahsulotlar ishlab chiqarilgan. Bu davrda Marg‘ilonda o‘ziga xos hunarmandchilik tarmoqlari va ularning terminologiyasi shakllangan.

Ipakchilik va uning terminologiyasi. Ipakchilik Marg‘ilon hunarmandchiligining eng muhim tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Ushbu sohada ishlatiladigan bir qator terminlar, asosan, ipak matolari va ipak iplarini tayyorlash jarayoniga bog‘liq.

Pishiq (suzish) — Ipakni tayyorlashda foydalaniladigan atamalardan biri bo‘lib, ipak iplarini suzish va tozalash jarayonini anglatadi. Bu jarayonda ipaklar suvda yuvilib, to‘g‘rilanadi va mustahkamlanadi. “Pishiq” so‘zi, ehtimol, arab tilidan kelib chiqqan bo‘lishi mumkin, chunki arablar o‘z vaqtida ipak tayyorlash san‘ati bilan tanilgan [5].

Chirok — Ipakni to‘g‘rilash jarayonida ishlatiladigan atama. Ipakni tug‘rilash, uni ishora qilish va mukammal holatga keltirish uchun bu jarayon muhim ahamiyatga ega. Chirok so‘zi, o‘z navbatida, fors tilidan olingan bo‘lishi mumkin, chunki forslar ham ipakchilikda ilg‘or texnologiyalarni qo‘llaganlar [3].

Boyi — Ipak matolarini bo‘yoq bilan ishlash jarayonini ifodalovchi atama. Boyi so‘zi turk tilidan olingan bo‘lib, ko‘plab xalqlar orasida bu atama bo‘yash jarayonlarini tasvirlashda ishlatiladi [4].

Gilamchilik va uning terminologiyasi. Marg‘ilonda gilamchilik ham muhim hunarmandchilik tarmog‘i bo‘lib, uning atamalari asosan gilam yaratish, naqshlar va matolarni ishlab chiqish jarayonlariga tegishlidir.

Peshon — Gilamning o‘rtasida joylashgan va asosiy naqsh sifatida ishlatiladigan atama. “Peshon” so‘zi, ehtimol, fors tilidan kelib chiqqan bo‘lib, bu til gilamchilikda va boshqa hunarmandchilik sohalarida keng qo‘llaniladi [1].

Tuzuk — Gilamni bog‘lab o‘rnatish jarayoni. Gilam to‘qilishi jarayonida tuzuk, naqshni chiroyli va mustahkam qilish uchun ishlatiladi. Tuzuk atamasi, ba’zi manbalarga ko‘ra, turk tilidan kelib chiqqan bo‘lishi mumkin [6].

Furush — Gilamlarni sotish jarayonida ishlatiladigan termin. Bu atama, ko‘pincha savdo yoki tijorat faoliyatini anglatadi. Furush so‘zi arab tilidan olingan bo‘lishi mumkin [7].

Zargarlik va uning terminologiyasi. Marg‘ilonda zargarlik sohasida ishlatiladigan terminlar ham o‘ziga xosdir. Bu terminlar asosan qimmatbaho metallar, toshlar va boshqa zargarlik buyumlari bilan bog‘liqdir.

Silik — Zargarlikda ishlatiladigan atama, qimmatbaho toshlarni ishlov berish jarayonini ifodalaydi. Silik so‘zi fors tilidan kelib chiqqan va bu tilda toshlarni o‘ymakorlikda ishlov berishning murakkab jarayonini bildiradi [8].

Altun — Oltin va boshqa qimmatbaho metallarga ishlov berish jarayonini anglatadi. Altun atamasi, o‘z navbatida, arab tilidan kelib chiqqan bo‘lib, bu so‘z nafaqat Marg‘ilonda, balki butun Markaziy Osiyoda keng qo‘llaniladi [9].

Yog‘och o‘ymakorligi va uning terminologiyasi. Marg‘ilonda yog‘och o‘ymakorligi ham keng tarqalgan. Yog‘ochdan turli buyumlar, asbob-uskunalar va mebellar ishlab chiqarishda ishlatiladigan terminlar quyidagilar:

O‘ymakor — Yog‘ochni o‘ymakorlikda ishlov beruvchi shaxs. O‘ymakor so‘zi o‘zbek tilida keng tarqalgan bo‘lib, o‘ymakorlikda ishlov beruvchi ustalar uchun ishlatiladi [2].

Taqdim — Yog‘ochdan yasalgan buyumlarni bezash jarayonini ifodalovchi atama. Taqdim atamasi, ba’zi manbalarda, arab tilidan kelib chiqqan bo‘lishi mumkin [4].

Hunarmandchilikda ishlatiladigan terminlarning kelib chiqishi. Marg‘ilonda ishlatiladigan hunarmandchilik terminlari ko‘plab xalqning madaniyatlaridan ta’sirlangan. O‘zbek, arab, fors, turk va boshqa xalqlar o‘rtasida savdo va madaniy aloqalar rivojlanishi bilan, hunarmandchilik sohalarida ham ko‘plab atamalar bir-biriga kirib borishi tabiiydir. O‘z vaqtida, Marg‘ilon ko‘plab madaniyatlarning uchrashgan joyi bo‘lgan, bu esa uning hunarmandchilik terminologiyasiga turli tillardan va madaniyatlardan olingan so‘zlarni qo‘shishiga sabab bo‘lgan [5].

Marg‘ilon hunarmandchiligida ishlatiladigan terminlarning ko‘plab qismi turli tillardan olingan. Bu shahar o‘zining tarixiy joylashuvi, madaniy va iqtisodiy

aloqalari tufayli bir nechta xalqlar bilan o'zaro ta'sirda bo'lgan. O'rta asrlarda, Marg'ilon ko'plab savdo va madaniy aloqalar markazi bo'lib, bunda arab, fors, turk va boshqa xalqlar bilan aloqalar keng tarqalgan. Shu bois, hunarmandchilik tarmoqlarida ishlatiladigan terminlar ko'pincha bu tillardan olingan va ular o'zgarib, o'zbek tiliga singib ketgan.

Misol uchun, pishiq so'zi arab tilidan, chirok va boyi so'zlari fors tilidan, furush so'zi esa arab tilidan kelib chiqqan. Bu terminlar shaharning savdo va madaniy aloqalari tufayli paydo bo'lgan va keng qo'llanilgan.

Xulosa

Marg'ilon hunarmandchiligida ishlatiladigan terminlar nafaqat milliy madaniyatni, balki xalqaro aloqalarni ham aks ettiradi. Ushbu terminlar turli madaniyatlarning o'zaro ta'siri, savdo va ilmiy almashinuvi jarayonida shakllangan. Ipakchilik, gilamchilik, zargarlik va yog'och o'ymakorligi kabi tarmoqlarda ishlatiladigan terminlarning kelib chiqishi, Marg'ilonida uzun tarix davomida yuzaga kelgan madaniy aloqalar, iqtisodiy aloqalar va san'atning o'ziga xosligini ko'rsatadi. Bu atamalar nafaqat hunarmandchilik sohalarini tushunishga yordam beradi, balki Markaziy Osiyo madaniyatining rivojlanishi va o'zaro ta'sirini o'rganishda ham muhim rol o'ynaydi.

Marg'ilon hunarmandchiligida ishlatiladigan terminlar, uning o'ziga xos san'ati va ishlab chiqarish jarayonlarini tushunishga yordam beradi. Bu atamalar nafaqat hunarmandchilik sohasining texnik tomonlarini, balki Marg'ilonning tarixiy va madaniy rivojlanishini aks ettiradi. Terminlarning kelib chiqishi esa shaharning tarixiy o'tmishidagi xalqaro aloqalar va madaniyatlar almashinuvi jarayonlarini ko'rsatadi. Shuningdek, bu atamalar, Marg'ilon va Markaziy Osiyo madaniyatining xalqaro maydonda qanday o'ringa ega bo'lishini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduqodirov, M. (2017). Marg'ilonning tarixiy va madaniy yodgorliklari. Farg'ona, Sharq nashriyoti.
2. O'rozov, T. (2015). O'zbekistonning an'anaviy hunarmandchiligi. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Yuldashev, Sh. (2020). Ipakchilik san'ati: Tarix va zamonaviylik. Toshkent: Iqtisodiyot va davlat nashriyoti.
4. Baxramov, R. (2018). Markaziy Osiyoda hunarmandchilik: An'analar va yangiliklar. Toshkent: Navoiy nashriyoti.
5. Rakhimov, I. (2012). Marg'ilon va Farg'ona vodiysi: Tarixiy yodgorliklar va madaniyatlar almashinuvi. Farg'ona, G'azal nashriyoti.
6. Jalilov, A. (2016). Zargarlik va tosh ishlov berish san'ati. Toshkent: San'atchilik va texnologiya nashriyoti.

7. Mirzaev, A. (2019). Marg‘ilon gilamchilik maktabi: Tarix va uslublar. Farg‘ona: Yuksalish nashriyoti.
8. Umarov, B. (2014). Markaziy Osiyo xalq san'ati va madaniyatlari. Toshkent: Sharq.
9. Xudoyberganov, M. (2021). O‘zbekistonning xalq san'ati va uning ta'siri. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi madaniyat va san'at nashriyoti.

Internet manbalari:

10. “Marg‘ilon Hunarmandchilik Muzeyi” (2023). Marg‘ilonning o‘ziga xos hunarmandchilik an'analari. www.museum.uz/margilon
11. “Farg‘ona Vodiysi va uning madaniyati” (2022). Marg‘ilon shahri va uning rolini anglash. www.fargona.uz